

Bölüm 4

Resmi ve Özel Sağlık Kuruluşlarının Hekim ve Hastalarla İlişkileri ve Kararlarında Etik

Sağlık kuruluşları denildiği zaman başta hastaneler olmak üzere geniş çapta poliklinik ve laboratuvar hizmeti veren yataksız kurumlar da bu isim altında toplanmaktadır.

Hastane işletmeleri hekim ve hasta arasına giren işletmelerin en önemli örneğidir. Tıbbi etik kuralları hastane-hekim-hasta üçgeninde oluşturulmalıdır. Hastane işletmelerinin topluma hizmet etmek, varlığını sürdürmek ve kar elde etmek gibi değişik amaçları vardır. Bunları yaparken deontolojik kuralları da sürdürmekle yükümlüdürler. Bu işletmelerde üreticiler hekim ve yardımcı sağlık personeli, tüketici ise hasta ve yakınlarıdır. Hastane yöneticilerinin üretici ve tüketicilere olduğu kadar hissedar sermayedarlara, Sağlık ve Maliye Bakanlıklarına, işçi ve işçi kuruluşlarına da sorumlulukları vardır. Özellikle özel sağlık kuruluşlarının kar amacına yönelik bir firma olmamaları gerekir. Ancak günümüzde resmi hastaneler de kar amacına yönelik bir yapılanma içinde olduklarından yarı özel bir konumdadırlar.

Hastane işletmelerinin amaçları ekonomik amaçlar ve ekonomik olmayan amaçlar olarak iki ana başlıkta incelenebilir. Ekonomik amaçlar karlılık, büyüme ve sürekliliktir. Ekonomik olmayan amaçlar ise tüketicinin (hastaların) korunması, doğa ve kültürün korunması, eğitim, kültür ve sanat faaliyetlerinin desteklenmesi, toplum değerleri ve iş ahlakı, ayrımcılık yapmama, çalışma hayatının niteliklerinin geliştirilmesi, yönetime katılma, çalışma saatleri, iş güvenliği ve işçi sağlığı, iş güvencesi, özürlülerin istihdamı gibi konulardır.^[1]

Örneğin doğum yapmış personel bir anneye süt izni verilmesi, işçi sağlığı için bir hekimle anlaşarak çalışanlarına sağlık hizmeti vermek, özürlüleri ilgili yasa uyarınca belirli bir oranda uygun bir işte çalıştırmak, hastalara yaşatabileceği olumsuzlukları en aza indirmek ekonomik olmayan uygulamalardır. Hastaneler tıp biliminin en yoğun biçimde uygulandığı, hekimlerin en çok bulunduğu işyerleridir. Ama birçok hastanede iş yeri hekimliği bulunmamaktadır.^[1]

Hastanelerde hasta ve personelle ilgili sosyal sorumluluklar şu başlıklarla ifade edilebilir:^[1]

- a) Sunulan sağlık hizmeti sorumlulukları:
  - sağlık hizmeti güvenliği, hastanın bilgilendirilmesi ve korunması
  - bireysel standartlara uygunluk, kaliteye önem
  - sunulan sağlık hizmeti sonrası hizmetler
- b) Çalışanlara karşı sorumluluklar:
  - personelin işe uyumunu sağlamak
  - çalışma ortamının iyileştirilmesi (ısınma, aydınlatma, gürültü, havalandırma)
  - işe gidiş-dönüşlerde servis aracının bulunması
  - iş kazalarını önleyici tedbirler
  - meslek hastalıklarının önlenmesi
  - koruyucu aşıların ve periyodik kontrol muayenelerinin yapılması
  - görevde yükseltmeler
  - adil bir ücretlendirme sistemi
  - çalışanların cinsel tacize karşı korunması
- c) İş ahlakı ile ilgili sorumluluklar:
  - güvenilir olmak
  - işini mükemmel yapmak
  - işi ehline vermek
  - gerçek dışı asılsız haberler yapmamak
  - haksız rekabette bulunmamak
  - fırsatçı politikalar izlememek

Serbest piyasa ekonomisinde sosyal sorumluluğa önem veren hastaneler, avantajlı duruma geçerler. Sosyal sorumluluk kavramına önem veren hastane işletmeleri bunu bir yatırım aracı olarak görmelidirler.^[1]

Hastane etik kuralları (HEK)

Hekimlik ve tıp uğraşı bazı toplumsal mekanizmalar tarafından kontrol altında tutulur. Bunlardan

birisi de etik kurallarıdır. Bir sağlık kurumunda etik kurul kurmanın felsefesi, insani değerlere ilişkin karşılaşılan etik bir sorunun çözümünde rol almak ve bireysel olarak çözümlenemeyecek bir soruna “çoklu” bir ortamda çözüm önerisi getirmektir. HEK’in işlevi genel anlamda bir danışmanlıktır. Hekim-hasta ilişkilerinde, sağlık çalışanları arasında çıkan sorunlar, sağlık hizmeti verilirken çıkan sorunlar, HEK’in işlev alanına girer. Yine hastane personelinin etik yönden eğitimi HEK tarafından sağlanabilir. HEK üyelerinin de tıp etiği yönünden eğitilmiş veya yeterli düzeyde bilgi sahibi olmaları gerekir. Bu eğitimden şüphesiz tıp etiği (deontoloji) uzmanı sorumlu olmalıdır. Hem bu eğitimi verir hem de HEK’in danışmanlık ve rehberlik görevini yürütür.

HEK dışında değişik bilim dalları da kendi alanlarındaki etik sorunlar için etik kurullar oluşturabilir. Örneğin pediatri etik kurulu, organ transplantasyonu etik kurulu gibi.^[2]

HEK’in personele vereceği etik eğitimi kapsamında şu unsurlar yer almalıdır:

- aydınlatılmış onam
- gizlilik (sır saklama)
- hasta haklarına saygı
- tedaviyi reddetme hakkı
- sağlıkla ilgili hukuksal kavram ve yasa, tüzük gibi düzenlemelerin aktarılması
- güncel etik konularla ilgili seminer, konferanslar düzenlenmesi

HEK’in diğer işlev alanları ise şunlardır:

- Hastanenin hizmet sunumunda tıp etiğine uygun politika geliştirilmesinde rehber kuralların oluşturulması
- Hekim ya da hemşirelerin karşılaştıkları etik ikilem yaratan klinik sorunlarda danışmanlık ve öneride bulunmak (HEK karar verici konumunda değildir, öneri doğrultusunda hasta ve hekim karar verir)
- Geçmişteki almış olduğu kararların ve çalışmaların yeniden gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi (bu tür çalışmalar yeni gelişmeler ışığında daha doğru ve olumlu sonuç ve kararlara yol gösterici olacaktır)

Etik kurul kurma çalışmalarında Türkiye’deki sağlık politikası, sağlık yönetimi ve hukuk gibi özellikler göz önünde bulundurularak kaynak alınan ülkelerle karşılaştırılmaktadır.

Ülkemizde çok az sağlık kurumunda HEK vardır ve bunların da ne ölçüde etkin işlem yaptığı bilinmemektedir. Hekimlerimiz de karşılaştıkları etik sorunlarda deontoloji uzmanlarından danışmanlık isteyebileceklerinin pek farkında değildirler. Bu nedenle gerek HEK’in, gerekse etik danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi gerekir.

Hasta-hekim ilişkisinde güven duygusu nasıl önemli ise hastanın sağlık kuruluşlarına güven duygusu da önemli bir unsurdur. Hasta hem hekiminden hem de hekimin çalıştığı kurumdaki dürüst davranış bekler. Çünkü hastalığı ile ilgili hizmet alacağı hekim veya hastanenin bilgi, beceri ve deneyimini kendisi tam değerlendiremez. Bu ilişkide güçlü olan hekimdir. Hekim veya sağlık kuruluşu bu gücü yerinde veya yersiz, iyi ya da kötü, hastaya hizmet için veya kendi çıkarı için kullanabilir.

Günümüzde hekim ve sağlık kuruluşlarının hastaya erdemli yaklaşımı ve davranışını güçlendiren en önemli etken maddî kazançtır. Sağlık alanındaki rekabet, kazanca yönelik girişimciliğin etik olmayan yollara sapmasına neden olmaktadır. Örneğin bir hastane yoksullara, sigortalı olmayanlara hizmetten kaçabilir, hastayı erken taburcu edebilir, kazanç amaçlı gereksiz tetkikler isteyebilir, gereksiz tedaviler yapabilir. Yeni bir cihaza yatırım yaptığında bu tetkike veya tedaviye talebi artırmak için etik sınırları aşan reklam ve pazarlama girişimlerinde bulunabilir. Tabip odası fiyatlarının altında veya üstünde ücret alabilir. Tanı ve tedavisi güç hastalara bakmak istemeyebilir.^[3]

Pahalı görüntüleme teknikleri hastanelere, görüntüleme merkezlerine ve doktorlara önemli bir kazanç kapısı oluşturmaktadır. Hastanın hikaye ve fizik muayenesi ile iyi değerlendirilememesi sonucu bu pahalı tetkiklere hastaların yönlendirilmesi günümüzde giderek artmaktadır. Bazı sağlık kuruluşları bu istismarın zeminini oluşturmaktadır ve hastalar anlaşmalı yerlere sevk edilmektedir. Bazı özel hastanelerde ise muayene ucuzdur ama tetkik ücretleri pahalıdır, hastane bu tetkiklerden büyük kazanç sağlar. Bu gibi hastanelerde maalesef doktora hastaneye para kazandıracak şekilde çalışması için baskı yapılabilmektedir.^[3]

Tabelasında “24 saat acil hizmet verilir” diye yazan pek çok klinik güven simsarlığı yapmaktadır. Çünkü gerekli donanım bulunsa da acil müdahaleyi yapacak uzman veya ekip bulunmaz. Yine acilde deneyimli hemşire veya teknik yardımcılar da yeterince yoktur. Böylece acil müdahale yapıldığını sanan hasta ve yakınları aldatılmış olur; tetkikleri yapıldık-

tan sonra bir bahane ile hasta daha büyük bir merkeze gönderilir. Bazı resmi kuruluşlarda ise çeşitli nedenlerle hastaların acil servise kabul edilmemesi de acı bir gerçektir. Bazı özel hastanelerin yoğun bakım ünitelerine ümitsiz hastalar yatırılmakta, günlük ücreti çok yüksek olan bu birimde yatan hasta bir süre sonra donanımımız yetmiyor diye çıkarılmaktadır. Hasta sahiplerinden gerçek durum başta saklanmaktadır.^[3]

Bazı sağlık vakıflarının kar getiren ticari kazanç amaçlı kurumlara dönüştürülmesi, böylece belli çevrelere para, iş, mevki, itibar sağlanması vakfı amacından saptıran bir olgudur.^[3]

Bütün bu olumsuz davranışların temeli hekimdir. Etik değerlere bağlı, erdemli bir hekim çalıştığı kurumun bu tip yanlış uygulamalarına karşı çıkmalıdır. Ancak sözleşmeli çalışan hekimlerin işten çıkarılma tehdidi altında buldukları da bir gerçektir. Sorunun çözümü, sağlık kurumlarının çalışmalarında düzeni sağlayacak sağlam kuralların hazırlanması ve kurumların da sürekli sıkı denetim altında bulundurulmasıdır.

Sağlık hizmeti veren resmi ve özel kurumlar bu hizmete katılan her unvan ve kademedeki ilgililer ve hizmetten faydalanma hakkına sahip tüm fertleri kapsayan Hasta Hakları Yönetmeliği Sağlık Bakanlığı tarafından Resmi Gazete’de 1 Ağustos 1998 yılında yayımlanmıştır.^[4] Bu yönetmelik maddelerinde konumuzla ilgili düzenlemeler ağırlıklı olarak yer almıştır. Buna göre sağlık hizmetlerinin sunulmasında şu ilkelere uyulması gerekmektedir (madde 5):

a) Hizmetin her safhasında bedeni, ruhi ve sosyal yönden tam bir iyilik halinde yaşama hakkının en temel insan hakkı olduğu göz önünde bulundurulur.

b) Herkes yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma hakkına sahiptir ve hiçbir merci ve kimsenin bu hakkı ortadan kaldırma yetkisi olmadığı bilinerek, hastaya insanca muamelede bulunulur.

c) Sağlık hizmeti verilirken hastaların din, ırk, dil, mezhep, siyasi düşünce, inanç, ekonomik ve sosyal durum gibi farklılıkları dikkate alınmaz.

d) Tıbbi zorunluluk ve kanunda yazılı haller dışında rızası olmaksızın kişinin vücut bütünlüğüne ve diğer kişilik haklarına dokunulamaz.

e) Kişi, rızası ve bakanlık izni olmaksızın tıbbi araştırmalara tabi tutulamaz.

f) Kanun ile müsaade edilen ve tıbbi zorunluluklar dışında hastanın özel hayatı ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

Sağlık kuruluşları ve hizmette görevli personel, hastalarına adalet ve hakkaniyet ilkelerine uygun hizmet vermekle yükümlüdürler (madde 6).

Bir sağlık kuruluşu hastaya verilen sağlık hizmetlerinin neler olduğunu ve faydalanma şeklini hasta istediğinde vermelidir. Bu bilgileri verecek birimi de kurumlar kurmalıdır. Hasta talep ederse, kendisine bizzat verecek olan hekim ve diğer personelin kimlik, görev ve unvanları hakkında bilgi verilir.

Tıbbın ilkeleri ve tıbbi mevzuat hükümlerine aykırı aldatıcı mahiyette tanı ve tedavi yapılamaz (madde 11).

Ötanazi yasaktır (madde 13).

Hastaya sağlık durumu ile ilgili bilgiler bulunan dosyanın bir sureti, isterse verilir (madde 16). Hastalık durumunu bildiren rapor hasta isterse düzenlenmelidir.

Sağlık hizmeti verilirken “mahremiyetine saygı gösterilmesi” konusu madde 21’de belirtilmiştir.

Sağlık kuruluşları hasta ile ilgili bilgileri, kanunla izin verilen haller dışında açıklayamazlar (madde 23).

Her türlü tıbbi müdahalede hastanın rızası gerekir. Bu rıza her müdahale için ayrı ayrı hazırlanmış “aydınlatılmış onam” adı verilen belgelerin hasta tarafından okunaklı imzalanması şeklinde yapılmalıdır ve etik bir gerekliliktir. Sözlü bilgilendirme yeterli değildir. Yazılı bilgilendirme hastanın sorumlu hekimi tarafından yapılmalıdır.

Kanunen zorunlu olan haller dışında ve doğabilecek olumsuz sonuçların sorumluluğu hastaya ait olmak üzere; hasta, kendisine uygulanması planlanan veya uygulanmakta olan tedaviyi reddetmek veya durdurulmasını istemek hakkına sahiptir. Tedavinin uygulanmamasından dolayı doğacak sonuçların hastaya veya yakınlarına anlatılması ve bunu gösteren yazılı belge alınması gerekir. Bu hakkın kullanılması, hastanın sağlık kuruluşuna tekrar müracaatında hasta aleyhine kullanılamaz (madde 27).

Bilinen klasik tedavi yöntemlerinin hastaya yarar vermeyeceği kesinse, hayvan deneylerinde faydalı etkisi olduğu bilinen bir tedavi şekli, klasik tedavi yöntemleri yerine hastanın rızası alınarak uygulanabilir (madde 27, kısaltılarak).

Sağlık kuruluşu hasta ve yakınlarının can ve mal güvenliğini korumak ve sağlamak için gerekli tedbirleri almak zorundadır (madde 37, kısaltılarak).

Sağlık kuruluşları imkan ölçüsünde hastaların dini görevlerini yerine getirebilmeleri için veya talep

halinde manevi destek için din görevlisi davet etmek gibi gerekli tedbirleri alır (madde 38, kısaltılarak).

Sağlık kuruluşunun hizmet personeli hastalara, yakınlarına ve ziyaretçilerine güleryüzlü, şefkatli ve hizmetle ilgili mevzuat ve yönetmenlik hükümlerine uygun şekilde davranmak zorundadır. Tanı ve tedavi için hangi işlemin nasıl ve neden yapılacağı, bekletilme söz konusu ise bunun sebepleri hakkında yeterli bilgi hastalara verilmelidir. Hasta ziyaretleri kuruluşça belirlenen usullere uygun olarak, hastaların huzurunu bozacak hareketlere ve durumlara neden olmayacak şekilde düzenlenmelidir (madde 39 kısaltılarak).

Hasta refakatçiliği hakkının ne şekilde kullanılacağı yine kuruluşun saptadığı esaslara uygun şekilde uygulanır (madde 40, kısaltılarak).

Kamu sağlık kuruluşlarında görevli personelin, hasta haklarını ihlal eden davranışları şikayet sonucu veya idarece saptanırsa, olayın soruşturulması ve gerekirse cezaya bağlanması için valilikçe veya bakanlıkça ya da kuruluş tarafından müfettiş veya soruşturmacı görevlendirilir. Sonuçta hak ihlali varsa mevzuata göre disiplin cezası yetkili kurullarca takdir edilir, bu fiil ceza hukukuna göre suç teşkil ediyorsa dosya Cumhuriyet Başsavcılığı'na gönderilir ve ceza davası açılması sağlanır (madde 46, kısaltılarak).

Hasta hakları devlet memuru veya kamu görevlisi olmayan personel tarafından ihlal edilmişse, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları haysiyet divanlarınca disiplin cezası ile cezalandırılır. Yine bu

tip personel tarafından hasta hakkı ihlali yapılmışsa hem kendileri hem de çalıştıkları kuruluşa karşı dava açılabilir. Ceza hukukuna göre suç teşkil eden fiil hakkında ceza istenmesi, doğrudan Cumhuriyet Başsavcılığı'na yapılacak ihbar veya şikayet yoluyla gerçekleştirilir (madde 47, kısaltılarak). Kamu görevlisi, personel hak ihlalini mesleğini resmi görev dışında serbest olarak icra ederken yapmışsa 47. maddeye göre işlem yapılır.

Sağlık kuruluşunun yetkileri, hastaların haklarını bu yönetmenlik ve diğer mevzuatla belirtilen hususlara uygun olarak kullanabilmelerine yardımcı olmak amacı ile hasta haklarına ait bir liste, tabela veya broşür hazırlayarak, kuruluşun hastalar, ziyaretçiler ve personel tarafından kolayca okunabilecek yerlerinde bulundurmakla mükelleftirler (madde 48, kısaltılarak).

Kaynaklar

1. Öztürk M. Hastane işletmeciliğinde bir sosyal sorumluluk alanı olarak hastane çalışanlarının sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin bir araştırma. Sağlık Bilimleri İçin Etik. s. 417-35.
2. Aydın E. Tıp etiğine giriş. Ankara: Pegem A Yayınları; Şubat 2001. s. 141-53.
3. Sarı N. Hekim-hasta ilişkilerinde güven bunalımı ve ihmal edilen erdemler ahlakının/etiğin önemi. Konferanslar, 3. Ulusal Tıp Etiği Konferansı Kongre kitabı. Bursa 2003. s. 3-13.
4. Hasta Hakları Yönetmeliği. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanmış yönetmelik. Resmi Gazete 1 Ağustos, 1998. Sayı: 23420.